

A magyar üveggyöngyjátékosok nyomában

J. Szabó Piroska kismonográfiájáról

A fiatal irodalomtörténész, J. Szabó Piroska első irodalomtudományi szakkönyvében olyan téma feldolgozására vállalkozott, mely eddig aligha volt a magyar irodalomtudomány érdeklődésének középpontjában. A kötet az itthon mára kissé talán méltatlanul elfeledett nagynevű klasszika-filológus, Kerényi Károly által alapított, az 1930-as években működő, ám tisztavirág-életű irodalmi-filozófiai folyóirat, illetve a köré csoportosuló kör, a *Sziget* történetét, szellemiségét és tudományfelfogását tárgyalja, nem csupán egyszerűen leíró, hanem kritikai-kontextualizáló jelleggel.

A helyüket adott esetben önálló tanulmányokként is megálló három nagyobb fejezet más-más szempontból igyekszik megvilágítani a *Sziget-kör* történetét, előzményeit és tudományszemléletét, magyarországi tudományos talajon voltaképpen teljesen új szempontrendszer is beépítve az elemzésbe – nevezetesen Hermann Hesse *Az üveggyöngyjáték* című regényét, pontosabban az író által abban megfogalmazott (szellem)tudományfelfogást, valamint Hermann Hesse és Kerényi Károly némi filológiai vizsgálódással egyébként alaposan és kellően megalapozhatóan visszakövethető szakmai-emberi kapcsolatát és az egymásra gyakorolt esetleges hatásukat.

A kismonográfia első, *A Sziget és Az üveggyöngyjáték* című nagyobb fejezete a *Sziget-jelenség*, az elszigetelődő, már-már szektoidnak tűnő, idealista és elitista értelmiségi kör és annak mondhatni irodalmi megfelelője, *Az üveggyöngyjáték* című regényben megjelenő utópisztikus, német nyelvterületen létrejött képzeletbeli (humán)tudós-állam, Kasztália közötti vélt párhuzamokat kutatja. Hermann Hesse regényének főhőse, Joseph Knecht habitusában, tudomány- és világfelfogásában meglepő hasonlóságokat mutat Kerényi Károllyal, s J. Szabó Piroska könyve Hesse és Kerényi levelezésének alapján nem áttall egészen odáig eljutni, hogy az író talán a neves klasszika-filológusról mintázta paradigmaticus regénye főhősét. Kerényi és Knecht idealisztikus elképzelése szerint a világ megismerhető, a tudomány, főként a szellemtudományok pedig a lehető legmagasztosabb emberi tevékenységek közé tartoznak.

Hesse regényében a tudósok szinte szerzetesként élnek, mindennapjaikat szorgalom és intellektuális aszketizmus hatja át, az *üveggyöngyjátékot*, mely a szellemtudomány misztikus szintű, elragadtatott művelése és szimbolikus megnyilvánulása, egyfajta vallási rituálé keretében üzik. Kerényi ugyancsak egyfajta tudomány-vallásban, intellektuális miszticizmusban látta az emberi elme kiteljesedésének lehetőségét. A kötet részletesen taglalja a tudomány, a vallás és a művészet közötti határok Kerényi Károly által elgondolt összemosódásának lehetőségét, valamint nyomon követi mind a *Sziget-kör*, mind pedig *Az üveggyöngyjáték* szellem- és irodalomtörténeti előzményeit. Részletesen kitér többek között arra, hogy a német gyökerű szellemtörténet, mint filozófiai irányzat miként hatott Hessére és Kerényire, s hogy a Kerényi Károly által alapított folyóirat és értelmiségi kör tulajdonképpen a német nyelvterületen Stefan George által vezetett hasonló szellemiségű kör példáját kísérelte meg követni magyar nyelvterületen.

A kötet második nagyobb, *A Sziget-gondolat fogadtatása és Az üveggyöngyjáték-beli viták* című egysége az előzmények feltárása, valamint a Hesse-Kerényi párhuzam részletes elemzése után bemutatja a Kerényi-féle kezdeményezés korabeli szakmai-kritikai recepcióját, valamint a Hesse-regényben is megjelenő, a fiktív tudósállam addig viszonylag pozitív képét aláásó ellenérveket. Tény, hogy Kerényi kezdeményezését saját korában az önkényesség, az ezoterizmus és mondhatni a dilettantizmus vádja érte a korabeli humánértelmiség elitjének részéről, még ha pályájuk kezdetén olyan prominens szerzők is tagjai voltak a körnek, mint például Németh László vagy Hamvas Béla. Többek között Babits Mihály volt a Kerényi által magyar talajon továbbéltetni megkísérelt szellemtörténeti irányzat egyik legélesebb kritikus, ez pedig az 1930-as években igencsak marginalizálta a kezdeményezést. A kritikák fő alapját a társadalomnak való háttat fordítás és a valóság elől egyfajta romantikus álmovilágba való menekülés vágya adta. *Az üveggyöngyjátékban* ugyancsak hasonló bírálatok érik a fiktív, magába zárkózó, elitista tudóstársadalmat, s a valóságnak való teljes háttat fordítás és az önmagáért való intellektualizmus Hesse sugalmazása szerint sem járható és járandó út a mindenkori értelmiség számára, épp ezért, miként arra a kismonográfia is felhívja a figyelmet, talán nem szerencsés Kerényi művészet, vallás és tudomány határait lerombolni kívánó elgondolásait egy az egyben azonosítani a Hesse-regény utópisztikus tudóstársadalmának szemléletével, a párhuzamok és a bírálatok okai azért így is elég nyilvánvalónak tűnhetnek a mai befogadó számára.

A harmadik, *Kitekintés – a Sziget-jelenség mai szemmel* című nagyobb fejezet talán a kötet leginvenziózusabb, legegységibb szempontrendszer felvonultató egysége. A könyv ily módon már nem pusztán irodalomtörténeti szakmunka, hanem egy múltbéli irodalmi-filozófiai

irányzat és jelenség kortársi befogadó-horizontba helyezésével és aktualizásával lehetséges új aspektusokat is megvilágít, a máig kurrens filozófiai irányzatokkal összehasonlítva e furcsa, zárványszerű értelmiségi mozgalmat és annak tudományfelfogását. E téren a kismonográfia nem hat egészen az újdonság erejével, hiszen a hermeneutikával, főként annak XX. századi összegző filozófusa, Hans-Georg Gadamer teoretikus elgondolásaival nem elsőként veti össze Kerényi Károly filozófiai-tudományelméleti elképzeléseit, immár több kutató, akik Kerényi munkásságának máig ható érvényességét hangsúlyozzák, érvelt emellett. Ugyanakkor a kötet igyekszik tartózkodni a pusztá, mondhatni leegyszerűsítő tekintélyérveléstől, s argumentációja nem merül ki annyiban, hogy Kerényi Károly elképzelései pusztán azért hathatnak máig értékesnek és érvényesnek, mert rokoníthatóak a jelentékeny német filozófus gondolataival. J. Szabó Piroska több aspektusból igyekszik a kortárs szellemtudományi kontextusba belehelyezni a *Sziget-jelenséget*, többek között önállóan megvizsgálva Kerényiék tudományfelfogásának nyelvi vetületét, valamint ezen belül az esszé műfajának tudományos kontextusban legitim vagy illegitim voltát. Az esszé elmozdul a személyesség felé, ugyanakkor a *Sziget-kör* éppen a tudományos megértés intuitív és közvetlen voltát hangsúlyozta, vállalt szubjektivizmussal ignorálva például az egyes történeti szempontokat. Szóba kerül a Heidegger és Hamvas Béla filozófiája között vonható párhuzam is, bár a kötet mindenképpen arra a megállapításra jut, hogy a posztmodern szellemtudományi irányzatokkal szemben a *Sziget* idealizmusa, ezoterizmusa és szubjektivizmusa okvetlenül hiányosságnak, sok szempontból akár naivitásnak tűnhet. Az invenciózus felvetések ellenére hibaként róhatjuk fel, hogy a szerző a kötet utolsó fejezetében sok elméleti szempontot csupán érint, de a Kerényivel és kortársaival való esetleges párhuzamokat nem mélyíti el kellőképpen, mondhatni félbehagyja a vizsgálódást, csapongva viszonylag gyorsan témát vált. Mindemellett végül, megítélésem szerint hangsúlyozottan kellő szakmai körültekintéssel és helytállóan, viszonylag elfogulatlanul arra a következtetésre jut, hogy Kerényi Károly és a *Sziget-jelenség* a saját korukban az őket ért heves bírálatok ellenére eredeti és koherens (szellem)tudomány-felfogást képviseltek, melynek eredményei, még ha bizonyos fenntartásokkal is, mint afféle saját korában egyszerre kirívó és felettébb érdekes *alternatív tudományos kánon* elemei, a mai napig figyelemre méltók és talán a kortárs szellemtudományi diskurzus(ok)ban is hasznosíthatók.

Mindent összevetve tehát hiányosságai ellenére J. Szabó Piroska kismonográfiája talán többé-kevésbé hiánypótló szakmunka, mely a kellő körültekintéssel, óvatossággal, a szubjektivizmus csapdáját kikerülni igyekezvén a lehető legtöbb szempont figyelembe vételével világítja meg egy zárványszerű, bár újabban valamennyire a szakmai érdeklődés

homlokterébe kerülő, általánosságban mégis mondhatni elhanyagolt szellemtudomány-történeti jelenségegyüttes előzményeit, történetét, recepcióját és esetleges aktualitásának kérdéskörét. Nem kétséges, hogy a könyv a Kerényi Károly és a köré csoportosuló szerzők életművével és teoretikus elgondolásaival foglalkozó szakembereknek számára mindenképpen értékes olvasmányul szolgálhat, hiszen nem csupán *leír*, de nem riad vissza attól sem, hogy a kellő óvatossággal pro és kontra érveket felsorakoztatva, a Hesse-Kerényi párhuzamot a magyar tudományos diskurzusban invenciózus módon kiemelve a vizsgált jelenséget *értékelje* is.

(Uránusz Kiadó, Budapest, 2011, 160 oldal, 2600 Ft)